

GISTRALIK

GEOGRAFICKÝ
INFORMAČNÍ SYSTÉM
TRADIČNÍ LIDOVÉ KULTURY
1750–1900

HESLÁŘ

Geografického informačního systému tradiční lidové kultury (1750–1900)

GISTRALIK

GEOGRAFICKÝ
INFORMAČNÍ SYSTÉM
TRADIČNÍ LIDOVÉ KULTURY
1750–1900

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Ústav evropské etnologie

HESLÁŘ

Geografického informačního systému tradiční lidové kultury (1750–1900)

Roman Doušek – Daniel Drápała – Alena Křížová – Martina Pavlicová – Miroslav Válka

Redakce
Jana Virágová

ETNOLOGICKÉ PŘÍRUČKY 4
Brno 2013

Heslář vznikl jako vnitroprojektová metodika v rámci řešení Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI), projekt DF12P01OVV015 s názvem Geografický informační systém tradiční lidové kultury (1750–1900) řešený Masarykovou univerzitou v Brně.

Recenzovaly:

Mgr. Eva Románková, Národní ústav lidové kultury ve Strážnici

Mgr. Jiřina Veselská, Česká národopisná společnost Praha

© 2013 Roman Doušek, Daniel Drápala, Alena Křížová, Martina Pavlicová, Miroslav Válka

© 2013 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-6604-5

Geografický informační systém tradiční lidové kultury (1750–1900)

Geografický informační systém tradiční lidové kultury (1750–1900) (dále již jen GISTraLiK) je utvářen na principu propojení mapových podkladů s informacemi z oblasti tradiční lidové kultury definovanými místně (Morava) a časově (1750–1900). Hlavní výstup projektu v podobě on-line přístupného geografického informačního systému nabízí uživatelům (laikům i odborníkům) informační platformu zahrnující poznatky o dokumentovaných jevech z oblasti materiální i nemateriální lidové kultury a o míře jejich dosavadního zpracování – a to vždy ve vazbě na konkrétní sídelní lokalitu či různě definované geografické celky (např. soudní okres, farnost, panství, etnografický region atd.). Nástroje geografického informačního systému umožňují nejen zobrazování informací dle vazby na lokalitu či teritorium, ale i pokročilejší generování různě provázaných dat. Výsledky zadání mohou být uživateli zobrazeny v textové podobě i kartografické vizualizaci.

Zprovoznění Geografického informačního systému tradiční lidové kultury představuje efektivní způsob zpřístupnění rozsáhlého pole odborných znalostí z oboru etnologie a jejího systematického studia lidové kultury nejširší veřejnosti. Důraz je kladen na soustředění informací z různě roztržštěných zdrojových dokumentů do jedné informační báze, která může přispět k lepší informovanosti o rozmanitostech, bohatství a významu historických forem tradiční kultury jako jednoho z důležitých faktorů přispívajících k formování lokální, regionální a národní identity a z nich vycházejících kulturních specifíků.

Funkce a struktura hesláře Geografického informačního systému tradiční lidové kultury (1750–1900)

Obsah excerpovaných informací obsažených ve zdrojových dokumentech je při zpracování pro GISTraLiK pasportizován prostřednictvím klíčových slov – hesel, která jsou sestavena do souborného hesláře Geografického informačního systému tradiční lidové kultury (1750–1900).

Heslář byl vytvořen ryze pro potřeby GISTraLiK a odpovídá svébytným funkcím tohoto geografického informačního systému, jeho obsahu i časovému vymezení (nezahrnuje tedy jevy vzniklé po roce 1900). Na základě analýzy oborové systematiky a jiných existujících souborů klíčových slov (generovaných např. databázovými systémy bibliografických záznamů etnologické povahy) byly definovány základní funkce hesláře a vytvořena jeho struktura, která primárně reflektuje časová a obsahová specifika zdrojových dokumentů jako informačního východiska pro GISTraLiK.

Heslář není svou strukturou odrazem oborové systematiky v celé její šíři a hloubce, nýbrž specifickým datovým souborem vytvořeným cíleně pro potřeby tvůrců a uživatelů GISTraLiK. Prostřednictvím pojmů obsažených v tomto hesláři jsou informace získané excerpací zdrojových dokumentů zasazeny do „informační sítě“, která se stává východiskem pro úspěšné vyhledávání a umožní uživatelům při tematických dotazech variabilitu volených dat. Jednotlivá hesla nebo jejich kombinace slouží k základní obsahové pasportizaci informací obsažených ve zdrojovém dokumentu. Vedle hesláře budou uživatelům GISTraLiK sloužit k podrobnějšímu seznámení s obsahem další identifikační nástroje, které systém nabízí (např. anotace, její obsah bude uživatelům při vyhledávání dostupný např. prostřednictvím fulltextového vyhledávání).

Struktura hesláře je utvářena dvěma kategoriemi. První kategorii reprezentují tzv. *systematická hesla* (celkový počet 28) – pokrývají celou oblast tradiční kultury a svým obsahem zůstávají na úrovni relativně vysoké obecnosti:

- Stavitelství
- Zemědělství
- Textil a oděv/kroj
- Kultura výtvarná

- Strava
- Získávání surovin a výroba
- Služby a veřejná povolání
- Obchod
- Míry a váhy
- Transport
- Norma právní
- Slovesnost
- Hudba
- Tanec
- Divadlo
- Folklor dětí
- Obřad, obyčej, zvyk
- Religiozita
- Magie
- Vědění
- Vztahy sociální formální
- Vztahy sociální neformální
- Systém příbuzenský
- Hygiena a léčitelství
- Vztahy etnické
- Jazyk
- Událost
- Jiné

Systematická hesla od počátku zařazují každý doložený jev (záznam) do základní „informační sítě“, ke každému záznamu převzatému ze zdrojového dokumentu a zadaného do GISTraLiK proto vždy slouží alespoň jedno systematické heslo, na něž se dle charakteru informace může navázat jedno nebo více *hesel analytických*.

Analytická hesla jsou řazena do dvou tříd, reprezentují vybrané pojmy konkrétních, jedinečných jevů, jejichž užitím se rozšiřuje a upřesňuje „informační síť“ doloženého etnokulturního prvku. Jednotlivá analytická hesla jsou ve své kategorii řazena vždy abecedně, analytická hesla druhé třídy zpravidla rozvíjejí vybrané pojmy hesel první třídy. Počet analytických hesel první třídy je 542, počet analytických hesel druhé třídy je 693. Celkový počet analytických hesel dosahuje úhrnného počtu 1235.

analytické heslo první třídy	analytické heslo druhé třídy
výroba domácí	zpracování dřeva
	zpracování kostí a rohoviny
	zpracování kovů
	zpracování lýka
	zpracování proutí
	zpracování rákosu
	zpracování slámy
	zpracování textilních vláken

Počet přiřazených analytických hesel pro jeden záznam není omezen, jejich aplikování jde napříč kategoriemi systematického hesla. Zařazování informací ze zdrojových dokumentů k jednotlivým heslům je přitom závislé na vyhodnocení kontextu, v jakém je daná informace použita (např. *brambory* mohou spadat do kategorie *zemědělství* – jako plodina, ale také do kategorie *strava* – jako surovina pro zhotovení pokrmů; *betlém* – zastoupen v kategorii *kultura výtvarná* i *obřad, obyčej, zvyk* apod.).

Příklad výběru hesel pro záznam:

„Mimo to dostával učitel 5 krát do roka od 14 usedlých a 23 podsedníků ošitku žita neb luštěnin, od domkaře 1 groš a za koledu vánoční platil usedlý 2 groše.“¹

hesla: *obřad, obyčej, zvyk* – *koleda*; *vztahy sociální formální* – *školství* – *učitel*; *norma právní* – *plat/odměna*

Zatímco výčet hesel systematických je konstantní, obě roviny hesel analytických vykazují operativní charakter – v návaznosti na podněty vzešlé ze zpracování konkrétních zdrojových dokumentů bude možné při opakovaném výskytu konkrétních pojmů průběžné doplňování.

Podoba jednotlivých hesel je fixní bez možnosti jejich úpravy např. připojením zpřesňujícího adjektiva. Vlastní struktura hesla je tvořena na prvním místě podstatným jménem, na druhém místě doplňujícím či zpřesňujícím adjektivem. Vzhledem k charakteru GISTraLiK a jeho obsahové vazbě na sféru tradiční lidové kultury byly u jednotlivých hesel eliminovány přívlastky *lidový* či *tradiční* (nikoli *stavitelství lidové* nebo *stavitelství tradiční*, ale pouze *stavitelství*).

Heslář je primárně určen pro zpracovatele zdrojových dokumentů, sekundárně slouží jako uživatelský nástroj webové aplikace Geografického informačního systému tradiční lidové kultury (1750–1900). Pojmy jsou obsaženy ve vyhledávacím formuláři, celý heslář s úvodním textem je k dispozici v rámci zpřístupněných metodických materiálů. Heslář je pro potřeby GISTraLiK přeložen rovněž do anglického jazyka.

1 SOKA Uherské Hradiště, NŠ Bílovice, inv. č. 257, *Kronika trojtřídní školy v Bílovicích*, s. 4–7.

Heslář Geografického informačního systému tradiční lidové kultury (1750–1900)

zemědělství	hospodářství trojpolní	jař
		ozim
		úhor
	hospodářství trávopolní	louka
		pastvina
	hospodářství střídavé	obilniny
		okopaniny
		pícniny
	získávání půdy	žďáření
		mýcení
		kopanice
		paseka
	plužina	pole
	orba	podmítka
		sklad
		rozora
		záhon
		brázda
	nářadí orné	hák
		obracák
		otka
		pluh
		kolečka plužní
		rádlo
		ruchadlo
		pospěch
	nářadí ruční	motyka
		klučovnice
		kopáč
		krace
		rýč
	hnojení	mrva chlévská
		popel
hnojivo umělé		
košárování		
vláčení	brána	
	smyk	
	válec polní	
setí	rozsívka	
	stroj secí	

	žně	kosa
		povříšlo
		snop
		sběr klasů
		srp
		stroj žací
		roubík (knutla)
		dožínky
	sušení obilí	mandel
		ostrévka
		panák
	mláčení	cep
		mlátička
		žentour
		domlatak
	čištění obilí	fukar
		síto
		vějačka
	skladování obilí	jáma obilní
		kadlub
		sýpka
		truhla obilní
		súsek
	senoseč	otava
		seno
		kopa
		hrábě
		plachta travní
průboj		
ostrévka		
plodiny textilní	drhlen	
	hachle (vochle)	
	kolovrat	
	konopí	
	koudel	
	len	
	mědlice	
	pazdeří	
	přástky	
	přeslice	
	trdlice	
	vřeteno	

	olejniny	mák
		řepka
	luštěniny	hrách
		fazole
	okopaniny	brambory
		cukrovka
		tuřín
		oborávadlo
		plečka
		řepa
	obilniny	pšenice
		žito
		oves
		ječmen
		proso
		pohanka
		bér
		stoupa ruční, nožní
		žernov (žrno)
		křibice
		zelinářství
	zelenina	
	zahrádka	
ovocnářství	lis na ovoce	
	roubování	
	štěpování	
	sušení ovoce	
	pláňka	
	sad	
	strom ovocný	
	zahrada	
chmelařství	chmelnice	
vinohradnictví	vinohrad	
	nůž vinařský	
	nůžky	
vinařství	lis kládový	
	lis vřetenový	
	sud vinný	

	chov dobytka	dojení
		krmivo
		koza domácí
		kůň
		ovce domácí
		pastva
		prase
		skot
		stolice řezací
	chov drůbeže	draní peří
	zápřah	chomout
		jařmo
		jho
		ohlávka
		uzda
		bič
	salašnictví	komárník
		kumhár
		kotel
		podešár
		vatra
	včelařství	košárování
		úl
	lovectví	brť
		čižba
		past
	rybolov	pytláctví
		ost
		síť
	rybníkářství	vrš
		rybník
	sběračství	sběr lesních plodů
sběr lučních plodů		
houby		
léčivé rostliny		
získávání surovin a výroba	dřevorubectví	
	hornictví důlní	
	těžba surovin povrchová	
	barvířství	
	bednářství	
	bičařství	
	brusičství	
cihlářství		

cínařství	
cukrářství	
cvočkařství	
džbánkařství	
dýmkařství	
hamernictví	
hodinářství	
hrnčířství	
hutnictví	
kamenictví	
kamnářství	
kartáčnictví	
keramika	
klempířství	
kloboučnictví	
kolářství	
kolomaznictví	
kominictví	
kotlářství	
kovářství a podkovářství	
kovolitectví	
kovotepectví	
koželužství	
kožešnictví	
krejčovství	
mlynářství	
nožířství	
papírenství	
papučářství	
pekařství	
perleťářství	
perníkářství	
pilařství	
pilníkářství	
pivovarnictví	
plátenictví	
provaznictví	
přadláctví	
puškařství	
rukavičkářství	
řemenářství	

	řemeslo podomní	brusičství
		drátenictví
		sítařství
		sklenářství
		zvěroklestičství
	řezbářství	
	řeznictví	
	sedlářství	
	sekernictví	
	sklářství	
	sklo	
	soukenictví	
	soustružnictví	
	stolařství	
	ševcovství	
	tesařství	
	tkalcovství	
	truhlářství	
	uhlířství	
	vápenictví	
	voskařství	
	výroba domácí	zpracování dřeva
		zpracování kostí a rohoviny
		zpracování kovů
		zpracování lýka
zpracování proutí		
zpracování rákosu		
zpracování slámy		
zpracování textilních vláken		
práce domácí		
předměty z kovů (železo, ocel, litina, cín, měď, mosaz, bronz, stříbro)		
zámečnictví		
zbrojířství		
zednictví		
zpracování lesních produktů		
zvonařství		
cech řemeslnický		
komora obchodní a živnostenská		
dělník		
dílna		

	družstvo	
	faktor	
	fušer	
	manufaktura	
	mistr	
	mzda	
	polotovar	
	technologie	
	továrna	
	tovaryš	
	učeň	
	vandr	
	živnost	
strava	vybavení kuchyně	
	nádobí a náčiní	
	ukládání a uchovávání potravin	
	konzervování potravin	
	výroba alkoholických nápojů	
	příprava pokrmů	
	stolování a stolničení	
	hygiena	
	strava obřadní	
	strava postní	
	strava sváteční	
	strava všední	
	snídaně	
	přesnídávka	
	oběd	
	svačina	
	večeře	
	polévka	
	omáčka	
	kaše	
	maso, masité pokrmy, zabijačka, uzeniny, sádlo	
	drůbež	
	ryba	
	obiloviny, moučné pokrmy	pečivo
		chléb
		perník
	obilniny	
pícniny		
luštěniny		

	okopaniny (řepa, kapusta, kedlubna, zelí, tuřín, tykev, kukuřice, čekanka)	brambor
	rýže	
	olejniny (řepka, len, mák, slunečnice, konopí)	
	mléko	
	mléčný výrobek	
	vejce	
	vaječný pokrm	
	zelenina	
	houby	
	vinařství	
	chmelařství	
	ovoce, sušené ovoce	
	plody lesní	
	včelařství	
	pochutiny	med
		povidla
		marmeláda, džem
		ocet, hořčice, křen
	ořechy, mandle	
	mák	
	byliny	
	koření	
	sůl	
	nápoje	nápoj alkoholický
služby a veřejná povolání	babka porodní	
	cestář	
	lékař	
	dráb	
	duchovní	
	hasič	
	holič	
	hostinský/krčmář	
	hrobník	
	kostelník	
	pastýř	
	písmák	
	pohodný	
	policajt obecní	
	ponocný	
pošťák		

	ranhojič		
	učitel		
	umělec potulný		
	úředník		
	varhaník		
	voják		
	žebrák		
	zvoník		
obchod	cena		
	handlíř		
	krám		
	kupec		
	litkup/oldomáš		
	komora obchodní a živnostenská		
	obchod mezinárodní		
	obchod národní		
	obchod regionální		
	obchod lokální		
	obchod podomní	prodej podomní výkup podomní	
	směna naturální		
	směna peněžní		
	sůl		
	trh	poplatek tržní	
		trh denní	
		trh týdenní	
		trh výroční (jarmark)	
		trh dobytčí (tarmark)	
		trh koňský	
		trh poutní	
trh na len a přízi			
trh na vlnu			
trhovec			
tržiště			
štít vývěsní			
váhy a míry	jednotka váhová		
	míra plošná		
	míra délková		
	míra dutá		
	odměřování času		
	jiný způsob odměřování		
transport	brod		
	clo		

	doplňková výbava komunikací	
	dostavník	
	formanství/povoznictví	
	jez	
	komunikace pozemní	místní
		dálková
	komunikace vodní	
	koněspřežná dráha	
	mýto	
	nádrž vodní	
	pašeráctví	
	pomůcka transportní	
	pošta	
	prostředek transportní	svlak a smyk
		saně
		prostředek transportní jednokolý
		prostředek transportní dvoukolý
		prostředek transportní čtyřkolý
		člun
		vor
	přeprava osob	
	přístav	
	přívoz	
	transport pozemní	nošení břemen
		doprava vlekem
		doprava kolová
	transport vodní	plavba
		splávka dřeva
		voroplavba
	železnice	
stavitelství	architektura lidová	
	krajina sídelní	trať polní
		kolonizace
		mez
		les
		tok vodní
	sídlo	zástavba
		dům
	vesnice	náves
	maloměsto	náměstí
		ulice
	samota	
	paseka	shluk pasekářský

	usedlost rolnická	grunt
		fojtství
		rychta
		podsedek
		chalupa
		výměnek
	obydlí nouzové	pastouška
		bouda
	obydlí dělnické	kolonie
	obydlí podzemní	zemnice
		obydlí skalní
	stavba domu	zvyky a pověry při stavbě domu
		výpomoc sousedská
	dispozice usedlosti	dvůr
		brána
		branka
		plot
		hnojiště
	dispozice domová	chlév
		jizba
		komora
		kuchyně
		kuchyně černá
maštal		
patro		
pavlač		
podsíň		
průjezd		
přízemí		
půda		
síň		
sklep		
světnice		
sýpka podstřešní		
výměnek		
zápraží		
žudro		
žudr		

	materiál stavební	cihla pálená
		cihla nepálená
		dřevo
		hlína
		kámen
		proutí
		válek
		cihla
	konstrukce domu	dveře
		klenba
		okno
		omítka
		podezdívka
		podlaha
		podstávka
		portál
		poval
		práh
		stěna
		strop
		základy
		záklop
		hrázdění
	srub	
	střecha	kabřinec
		lomenice
		kalenice
		podlomenice
		polovalba
		štít
		valba
		záklopa
	krov	hambálek
krokev		
vaznice		
socha		
stolice		
krytina	břidlice	
	došek	
	lepenka	
	eternit	
	šindel	
	taška pálená	

	interiér	vybavení kuchyně
		vybavení jízdby
		kout svatý
		vybavení světnice
		osvětlení
	topeniště	čelustě
		dymník
		kamna kachlová
		kamnovec
		komín
		krbeček
		ohniště otevřené
		pec
		sporák
		udírna
		trouba
		nářadí k peci
		nábytek
	hák na pověšení	
	kolébka	
	kredenc	
	lavice	
	misník	
	police	
	postel	
	prádelník	
	skříň	
	skříňka koutní	
	stůl	
	stolice, stolička	
truhla šatní		
židle		

stavba hospodářská	chlév (stáj)
	chlívek
	komora
	kůlna
	kurník
	maštal
	ovčín
	ohrada
	podstáj
	seník
	sklep
	stodola
	sýpka
	včelín
	vozovna
holubník	
stavba provozní	haltýř
	lisovna
	olejna
	pazderna
	studna
	udírna
	sušárna
stavba pastýřská	koliba
	košár
	pajta
	strunga
	salaš
stavba technická	pila
	valcha
	mlýn větrný
	mlýnek
	mlýn vodní
	hamr
	náhon
	splav
	stoupa vodní
	mlýn
objekt sakrální	kříž
	socha
	obraz závěsný
	plastika výklenková

	stavba sakrální	boží muka
		zvonice
		kaple
		kostel
	stavba veřejná (obecní)	zbrojnice hasičská
		hostinec
		hřbitov
		kovárna
		márnice
		radnice
		chudobinec
		špitál
		škola
		fara
	stavba komunikační	cesta
		hatě
		chodník
		lávka
		most
		silnice
dlažba		
milník		
rozcestník		
textil a oděv/kroj	textilie obřadní	
	textilie církevní	
	textilie bytová	
	materiál textilní	
	péče o oděv (praní, čištění, bělení, škrobení, mandlování, žehlení, zašívání, opravování, ukládání, zabezpečení proti škůdcům)	
	úprava zevnějšku (vlasy, vousy; kosmetika, hygiena)	
	oděv obřadní	
	oděv sváteční	
	oděv všední	
	oděv pracovní	
	oděv letní	
	oděv zimní	

	oděv mužský	košile
		kalhoty
		vesta
		kabátek
		kabát/plášť/oděv svrchní
		kožich
		pokrývka hlavy
		obutí
		doplňek (kapesník/kapesní šátek, šátek na krk, rukavice, pás, hůl, taška, tobolka, dýmka, osobní galanterie)
	výzdoba (výšivka, krajka, stuha, květina, šperk/spona/knoflík)	
	oděv ženský	prádlo
		košile spodní
		spodnička/sukně spodní
		košilka/rukávce
		sukně
zástěra		
vesta		
kabátek		
kabát/plášť/oděv svrchní		
kožich		
plachta		
pokrývka hlavy (čepec, plena, šátek)		
obutí		
doplňek (kapesník, šátek do ruky, rukavice, pás, taška, osobní galanterie)		
výzdoba (výšivka, krajka, stuha, květina, šperk, bižuterie)		
oděv dětský	výbava novorozenecká, souprava křestní	
kultura výtvarná	ornament/ornamentika	
	symbol/symbolika	
	dokument ikonografický	
	umění amatérské/naivní umění	
	svéráz	
	malba nástěnná	
	malba na okno	
	malba/podmalba na skle	
malba knižní (na papíru, pergamenu, textilu)		

	malba na dřevo	
	vysypávání a vylévání podlah a chodníků	
	grafika (dřevoryt, dřevořez, mědirytina, litografie)	
	obrázek poutní	
	vystřihovánka	
	plastika dřevěná (interiérová, exteriérová/výklenková)	
	řezba do dřeva	
	řezba reliéfní	
	úl	
	nábytek malovaný	
	nábytek vyřezávaný	
	forma na perník	
	forma na tisk	
	betlém/jesličky	
	hračka	
	střelecký terč	
	štít vývěsní	
	keramika	
	plastika keramická	
	socha, plastika	
	sklo	
	předmět cechovní	
	předmět z kovů (železo, ocel, litina, cín, měď, mosaz, bronz, stříbro)	
	kraslice, vejce	
	devocionálie	
	amulet, talisman	
systém příbuzenský	manželství	
	poručnictví, kmotrovství	
	dítě nemanželské	
	příbuzenství	
	rodina	
	sírotek	
	svobodná matka	
	vdovství	
vztahy sociální formální	cenzura	
	církev	správa církevní
		misie

	obec	chudobinec
		občina
		obecní hromada
		obecní jmění
		obecní zřízení
		přijímání za souseda
		rychtář/fojt/vojvoda valašský
		samospráva
	oddíl bezpečnostní	
	spolek institucionální	
	spolek mládeže	stárek
		stárka
	státní správa	
	školství	činnost osvětová
		docházka školní
		kurz vzdělávací
		škola všeobecná
		škola odborná
		učitel
		učebnice
		výuka
žáci		
vrchnost	nevolnictví	
	odvod	
	poddanství	
	robota	
	správa vrchnostenská	
	velkostatek	
vztahy sociální neformální	alkoholismus	
	almužna	
	bezzemek	
	cestovatel	
	čarodějnice	
	čeled'	
	dětství	
	dospívání	
	chalupník	
	charakter obyvatelstva	
	výpomoc sousedská	
	invalida	
	nádeník	
	nájemce	
nájemník		

	pozdrav, komunikace ústní	
	práce dětská	
	přástky	
	sedlák	
	stáří	
	tulák	
	konflikt/spor	
	chudoba/bída	
norma právní	dekret	
	delikt	
	hranice majetková	
	chasa	
	lupičství a zbojnictví	
	kriminalita	
	pytláctví/lesní pých	
	nevolnictví	
	patent	
	plat/odměna	
	poručník	
	právo domovské	
	právo horenské	
	právo hrdelní	
	právo valašské	
	právo zvykové	
	privilegium	
	přísaha	
	smlouva	majetková svatební
	soud	
	trest	
	vězení	
	výměnek	
	zákon	
	zavěť	
	vražda	
	sebevražda	

vztahy etnické	etnogeneze, původ obyvatel	
	jiná etnická skupina	Francouz/Francouzi
		Charvát/Charváti
		Ital/Italové
		Maďar/Maďaři
		Němec/Němci
		novokřtěnec/novokřtění
		Polák/Poláci
		Rom/Romové
		Rus/Rusové
		Slovák/Slováci
		Tatar/Tataři
		Turek/Turci
		Ukrajinec/Ukrajinci/Rusín/Rusíni
	Žid/Židé	
Rumun/Rumuni		
kolonizace		
migrace		
přistěhovalectví		
vystěhovalectví		
jazyk	bilingvnost	
	dialekt	
	gramotnost	
	nářečí	
	názvosloví	
	jméno osobní/přezdívká	
	toponymum	
	jméno posměšné	
	pozdrav, komunikace ústní	
promluva, řeč		
událost	katastrofa živelní	krupobití
		požár
		děšť přívalový
		sucho
		záplavy
	nepokoje	etnické
		náboženské
		sociální
	počasí	
	válka	verbování
vojenská služba		

obřad, obyčej, zvyk	zvyk hospodářský	oslava úrody	
	banderium		
	slavnost žákovská	beánie	
	Velikonoce	beránek	
		Bílá sobota	
		Boží hod velikonoční	
		hrkání/klepání, řehtání	
		kraslice, vejce	
		paškál	
		pomlázka	
		Pondělí velikonoční / Červené pondělí	
		provodní neděle, provody	
		svatý týden, pašijový týden	
		Velký pátek	
		Zelený čtvrtek	
		Vánoce	betlém
	ovčičky betlémské		
	Boží hod vánoční		
	Štědrý den		
	období postní	advent	
		Beránková neděle (viz Květná neděle)	
		Černá neděle	
		Družebná neděle	
		Kýchavná neděle	
		Popeleční středa, Popelec	
		Pražná neděle, Pučálka	
		Smrtná neděle	
		Škaredá středa, Popeleční středa	
		vynášení smrti	
	půst		
	svátek církevní	biřmování	
		Boží tělo	
		Letnice	
		svátek mariánský	
		pascha (Velikonoce)	
		patron	
		procesí, průvod	
Růžová slavnost			
Tři králové (Zjevení Páně)			
Vánoce			
Velikonoce			

	Letnice	Boží hod svatodušní
		jízda králů
		královničky
		královské obyčeje
	čištění studánek (otvírání studánek)	
	draní peří	
	obyčej rodinný	
	narození dítěte	babictví
		kmotr
		kmotrovství
		kout
		křest
		křtiny
		šestinedělí
		těhotenství
		úvod
	svatba	mládenec, družba
		družička
		koláč svatební
		loučení se svobodou
		nevěsta
		sňatek
		věno
zásnuby		
ženich		
poslední věci člověka	dušičky	
	hřbitov	
	kar	
	pláč, naříkání	
	pohřeb	
	rakev	
	rubáš	
	smrt	
obyčej kalendářní/výroční		
pranostika		
posvícení, hody	právo stárkovské	
	stárek	
	stárka	
fašank/masopust	klibna	
	pohřebenář	
	voračky	
právo horenské	zarážení hory	
právo rychtářské	ferule	

	právo stárkovské	ferule
	právo zvykové	
	koleda	
	léto/líto, máj, májíček	
	praktika magická	bohyně/božec
		dar
		hromnička
		modlitba
		oheň
		ochrana úrody
		oslava úrody
		předzvěst, věštba
		ratolest
		stromek
		voda
		zaříkání
	maska	
	obchůzka	
	obřadní pokrm	
	světec	sv. Ambrož
		sv. Barbora
		sv. Blažej
		sv. Cyril
		sv. Dorota
		sv. Filip
		sv. Jakub
		sv. Jiří
		sv. Jan Křtitel
		sv. Kateřina
		sv. Marek
		sv. Matěj
		sv. Metoděj
		sv. Mikuláš
		sv. Martin
		sv. Ondřej
		sv. Řehoř
		sv. Štěpán
		sv. Vendelín
	Tučný čtvrtek	
	dar	vejce

religiozita	kult		
	Bůh		
	Panna Marie		
	Ježíš Kristus		
	Duch Svatý		
	světec		
	modlitba		
	mše		
	pout'		
	poutní místo		
	festivita	církevní rok	
		událost v životě církve	
		zvláštní událost	
	devocionálie	šperk	
		obrázek	
		tisk kramářský	
		obraz závěsný	
		nádobí	
		plastika figurální	
		knížka rukopisná modlitební	
		kalvárie v lahvi	
		betlém	
		relikviář	
sloupek			
krucifix			
amulet, talisman			
ostatní devocionále			
škapulíř			
růženec			
předmět votivní			
bratrstvo			
zázrak			
víra	víra katolická		
	víra evangelická		
magie	magie prosperitní		
	magie léčebná		
	věštění		
	magie ochranná		
	pověra	tisk pověrečný	
	zásah proti pověře		
	rukopis magický		
	hromový kámen		
	nadpřirozený pomocník		
	čarodějnice/čaroděj		

	bohyně/božec	
	zaříkávání	
léčitelství a hygiena	bohyně	
	čarodějnice	
	epidemie	
	hlad/hladomor	
	lidové léčení	
	nemoc	
	text zvěrolékařský	
	text lékařský	
vědění	kniha	
	knížka lidového čtení	
	tisk zpravodajský	
	tisk lidový zpravodajský	
	tisk kramářský	
	názor lidu	
slovesnost	anekdota	
	báje	
	bajka	
	pověst	
	hádanka	
	bytosť démonická	
	pohádka	
	humorka/švank	
	polednice	
	revenant	
	knížka lidového čtení	
	povídka pověrečná	
	legenda	
	nápis	
	pořekadlo	
	pranostika	
	příslaví	
	rčení	
	vtip	
	vypravěč	
	vyprávění	
	zaříkání	

hudba	píseň	balada
		píseň duchovní
		kancionál
		koleda
		píseň kramářská/jarmareční
		píseň lidová
		píseň národní
		píseň společenská
		píseň světská
		píseň vojenská
		ukolébavka
		zpěv
	zpěvačka	
	zpěvák	
	zpěvní příležitost	
	zpěvník	
	hudební nástroj	basa
		baset
		brumle (grumle)
		buben
		bukač/bukál, fanfrnoch, džbán
		cimbál
		citera
		činel
		harfa
		dudy/gajdy
		fagot
		ferule
		flašinet/kolovrátek
		flétna/píšťala
		grumle/brumle, drnkačka
		harmonika
		harmonium
hoboj/šalmaj		
housle		
klarinet		
kobza/citera		
křídlovka/trubka		
ozembouch		
roh		
rolnička		
řehťáčka		
skřipky		
struna		

		trouba (hlásná, pastýřská, polní)
		trumšajt
	sv. Cecilie	
	cifrování (zdobení)	
	sdružená nástrojová hra	kapela dechová
		muzika hudecká
		štrajch
	hanácká opera	
	muzikant/hudebník	kapelník
tanec	cifrování (zdobení)	
	tanec kolový	polka
		třasák
		valčík
	tanec kráčivý tanec národní	cófavá (hanácká)
		zavádka
		Česká beseda
		Moravská beseda
	tanec mužský	do skoku
		odzemek
		ondraš/skok
		verbuňk
		tanec mečový/pod šable
		hošije
	tanec ženský	
	taneční hra	hojačky
	tanec obřadní	hošije
		konopice
		kot/kotek
		královničky
		tanec mečový/pod šable
		zavádka
		žabská
bjoly		
tanec figurální	čtverylka	
	bavorák	
	pilky	
	strašák	
	sviňák	
	kalamajka	
	kozácká	
	mazurka	

	tanec točivý	čardáš
		čeladenský
		danaj
		hrozenská
		sedlácká/sedlcká
		starosvětská
		starodávný
		kúlaná
		ověňžok
		točený/točená
		valašský
		vrtěná
		zatáčaný
	kolo	
	menuet/minet	
prostor taneční		
příležitost taneční		
tanečník/tanečnice		
divadlo	Kašpárek	
	divadlo loutkové	
	divadlo selské / divadlo sousedské	
folklor dětí	hra dětská	
	nástroj dětský hudební	
jiné		

Obsah

Geografický informační systém tradiční lidové kultury (1750–1900)	5
Funkce a struktura hesláře Geografického informačního systému tradiční lidové kultury (1750–1900) ...	5
Heslář Geografického informačního systému tradiční lidové kultury (1750–1900)	8

ETNOLOGICKÉ PŘÍRUČKY 4

HESLÁŘ
Geografického informačního systému
tradiční lidové kultury (1750–1900)

PhDr. Roman Doušek, Ph.D. – PhDr. Daniel Drápala, Ph.D. – doc. PhDr. Alena Křížová, Ph.D.
– doc. PhDr. Martina Pavlicová, CSc. – doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Redakce
Mgr. Jana Virágová

Spolupráce na redakci

Mgr. Terézia Gabrhelová – Mgr. Anna Horáková – Mgr. Veronika Kuthanová
– Mgr. Barbora Machová – Mgr. Roman Malach – Mgr. Eva Šipöczová – Mgr. Barbora Valešová

Vydala Masarykova univerzita v roce 2013

Vydání první, 2013
Sazba: Metoda, spol. s r. o. Brno

ISBN 978-80-210-6604-5

muni
PRESS